

Motion till riksdagen 2022/23:2132

av Åsa Westlund m.fl. (S)

Högre utbildning och forskning för utveckling i hela landet

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av att ha fortsatt god tillgång på platser i den högre utbildningen i hela landet och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en översyn av högskolans resurstilldelningssystem för att säkra utbildning av hög kvalitet och en dimensionering som är anpassad till arbetsmarknadens behov och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att öka tillgången på VFU-platser genom att såväl offentliga som privata verksamheter ska åläggas att ta emot VFU-studenter, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utveckla studenthälsan och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en försöksverksamhet med ändrade terminstider och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över högskolors och universitets uppdrag och resurser för att utveckla och anordna kurser och utbildningar för att möta efterfrågan från yrkesverksamma som omställningsstudiestödet frigör och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av kurser motsvarande en eller två terminers heltidsstudier på avancerad nivå för att skapa nya vägar in i bristyrken eller tillföra spetskompetens och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att skapa anpassade utbildningsvägar för personer som har en gymnasial utbildning inom vård eller teknik och som efter några år i arbetslivet vill studera vidare på högskolan, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över om lärosätena ska ges öronmärkta resurser för validering, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att försöksverksamheten med ett nationellt prov som möter grundläggande behörighet till högskolestudier bör fullföljas och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om förbättrad tillgång till decentraliserad utbildning och lärcenter för att säkra näringslivets och välfärdens kompetensförsörjning även på mindre orter och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att värna forskningens frihet i såväl Sverige som internationellt och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om stöd till öppen vetenskap och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att forskare bör ges tryggare anställningar och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om nya karriärvägar mellan högskolan och det omgivande samhället och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om betydelsen av rymdforskning för säkerhet och klimat och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av en ny rymdlag och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av resurser till rymdforskning och behovet av att ett nytt satellitprogram etableras och tillkännager detta för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om betydelsen av polarforskning för klimat och säkerhet samt betydelsen av ett nytt polarforskningsfartyg och tillkännager detta för regeringen.
20. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av ett särskilt forsknings- och utbildningsprogram för cybersäkerhet och tillkännager detta för regeringen.
21. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en ny modern lag om pliktmaterial för att säkra insamling och tillgång till såväl tryckt som digitalt material och tillkännager detta för regeringen.
22. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över förekomsten av staplingar av tidsbegränsade anställningar och tillkännager detta för regeringen.
23. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att överväga om arbetslivserfarenhet återigen ska ses som meriterande vid ansökan till högskolan och tillkännager detta för regeringen.
24. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att bredda rekryteringen och tillkännager detta för regeringen.

Högre utbildning och forskning med spets och bredd

Utbildning och forskning är kraftfulla verktyg för att stärka välfärden och utvecklingen i samhället, men också för att ge människor ökade möjligheter och stärkt bildning. Människan ska vara fri att utvecklas som individ, råda över sitt eget liv, forma sin

tillvaro och påverka det egna samhället. Tillgången till utbildning av hög kvalitet är en förutsättning för denna frihet men är också avgörande för hur makt och möjligheter fördelas i samhället.

År 2014 initierade den socialdemokratiskt ledda regeringen ett kunskapslyft för kompetensförsörjning och bättre möjlighet till utbildning i hela landet. Det innebar en utbyggnad av permanenta utbildningsplatser, inklusive studiestöd, inom komvux, yrkeshögskolan, folkhögskolan och högskolan som år 2022 beräknas motsvara över 160 000 utbildningsplatser över hela landet. Av dessa är cirka 42 000 utbildningsplatser (helårsstudenter) som tillförts högskolan 2022. Därtill har medel satsats för att stärka livslångt lärande.

Vägvalet att bygga ut den högre utbildningen med fler utbildningsplatser och lärosäten har varit viktigt för att stärka Sverige som kunskapsnation. Att det finns universitet, högskolor och forskning av hög kvalitet i hela landet stärker inte bara kompetensförsörjningen, innovationskraften och tillväxten på regional nivå utan lyfter hela vårt lands konkurrenskraft. Därför vill vi socialdemokrater ha både spets och bredd i högre utbildning och forskning och fortsätta stärka och utveckla lärosäten i hela landet.

Högre utbildning och forskning är avgörande för den gemensamma välfärdens kvalitet och kapacitet, men också för att öka sysselsättningsgraden och ta tillvara alla människors drivkraft. Att högskolan är avgiftsfri och att vi har ett starkt och jämlikt studiemedel som skapar förutsättningar för fler att studera är avgörande för att möjliggöra detta. Förmågan att ställa om från gammal till ny teknik och från gamla till nya jobb har gjort Sverige till ett av världens mest innovativa och konkurrenskraftiga länder.

Vi vill modernisera Sverige. Fler jobb ska bli gröna jobb, i nya och befintliga verksamheter. För att pressa tillbaka arbetslösheten och generera lösningar på klimatkrisen måste samverkan mellan akademien, staten och arbetsmarknadens parter fortsätta att förbättras – inte minst regionalt. För jobben och välfärden är tillgången till högre utbildning och forskning av stor vikt för den regionala utvecklingen – yrken som lärare, sjuksköterskor och ingenjörer behövs och ska kunna utbildas i hela landet.

Det ska vara attraktivt att investera i och utveckla produktion och tjänster i Sverige. Behovet av omställning är en möjlighet för Sverige att skapa jobb som bygger landet hållbart och visar vägen för andra länder. Takten i jobbskapande ska öka, kompetensförsörjningen stärkas och arbetstagares möjlighet till utbildning vidareutvecklas.

Möjligheten att utbilda sig, med ett tydligt fokus på bristyrken, ska öka på alla nivåer. Det kräver att den högre utbildningen byggs ut samtidigt som utbudet av utbildning bättre anpassas till arbetsmarknadens behov. Det måste också öppnas fler vägar till och genom högre utbildning, både som ett sätt att bekämpa den sociala snedrekryteringen till högskolan och som ett sätt att få fler behöriga sökande till utbildningar där dessa är för få.

Utbildning av högre kvalitet och bättre anpassad till arbetsmarknadens behov

Genom Kunskapslyftets utbyggnad har antalet utbildningsplatser inom högskolan ökat, men trots det råder det fortfarande brist på utbildad arbetskraft inom många yrken. Även den demografiska utvecklingen med växande ungdomskullar talar för att antalet utbildningsplatser behöver fortsätta att öka. Det nya omställningsstudiestöd som införts av

den socialdemokratiskt ledda regeringen i samverkan med arbetsmarknadens parter innebär också att efterfrågan på högre utbildning bland yrkesverksamma kommer att öka. Eftersom många av de utbildningsplatser som tillförts på senare år har varit tillfälliga innebär detta sammantaget att antalet platser på högskolan kommer att vara otillräckligt och i realiteten minska om inte nya platser tillförs.

Dagens system för dimensionering och resurstilldelning till högre utbildning infördes på 1990-talet och har sedan många år tillbaka behövt kompletteras med särskilda satsningar i form av såväl riktade utbyggnader av utbildningsplatser inom bristyrken som höjda ersättningsbelopp för att öka kvaliteten på vissa utbildningar. Detta har skapat en ryckighet i lärosätenas finansiering samtidigt som utbildningsutbudet ändå inte fullt ut anpassats till arbetsmarknadens behov. Nuvarande system missgynnar dessutom kortare kurser som riktar sig till andra än traditionella ungdomsstudenter. Det har i sin tur lett till att särskilda undantag från de vanliga resurstilldelningsreglerna har gjorts för vissa sådana kurser.

Kvalitén inom den högre utbildningen behöver fortsätta stärkas med fokus på områden som lärarledd tid, pedagogik och forskningsanknytning. Idag har många utbildningar, främst inom humaniora, lite lärarledd tid på grund av bristande resurser, vilket påverkar kvaliteten negativt. På andra utbildningar, inklusive utbildningar till bristyrken som civilingenjör och lärare, är andelen avhopp hög, vilket innebär behov av extra kvalitetshöjande insatser även där.

En översyn behöver göras av högskolans resurstilldelningssystem för att lärosätena ska ha stabila förutsättningar samtidigt som utbildningsutbudet i större utsträckning kan riktas mot områden där det råder brist på arbetskraft. En sådan översyn bör även innefatta frågan om hur resurstilldelningssystemet kan utformas så att kvalitet kan upprätthållas i alla utbildningar, inklusive forskningsanknytning, men också tillräckliga resurser för undervisning samt pedagogisk utveckling.

Brist på platser för verksamhetsförlagd utbildning (VFU-platser) utgör idag en begränsning för utbyggnaden av utbildningar inom viktiga välfärdsyrken. För att öka tillgången på VFU-platser ska såväl offentliga som privata verksamheter åläggas att ta emot VFU-studenter.

Studenters hälsa påverkar möjligheterna att genomföra studierna. Den socialdemokratiskt ledda regeringen har stärkt studenthälsan och gett Stockholms universitet, Linköpings universitet och Universitets- och högskolerådet (UHR) i uppdrag att utveckla en gemensam webbportal för studenthälsovården. Detta för att öka den digitala samordningen och öka likvärdigheten i tillgång till studenthälsovård. Studenthälsan behöver fortsätta utvecklas.

De satsningar som den socialdemokratiskt ledda regeringen gjort på sommarkurser är viktiga både för att möjliggöra för fler studenter att bli klara med sin examen tidigare och som steg mot ett treterminssystem. För att ge bättre möjligheter till återhämtning och minska ohälsan bör försöksverksamhet genomföras med tidigare terminsstart och en hösttermin som slutar före jul.

Omställningsstudiestödet ökar behovet av utbildning

Sverige har nu världens bästa system för omställning. Ett nytt offentligt omställningsstudiestöd har införts i syfte att stärka arbetstagarnas möjlighet till kompetensutveckling

på arbetsmarknaden. Omställningsstudiestödet, med kompletterande kollektivavtal, innebär att de allra flesta kan studera med en ersättning som motsvarar 80 procent av lönen i upp till ett år. Det blir därmed möjligt för människor att mitt i livet välja att satsa på omställning eller kompetensutveckling utan att behöva känna oro för sin privatekonomi. Den första ansökningsomgången, vilken inleddes den 1 oktober 2022, har visat att intresset för att utnyttja stödet är stort.

För att omställningsstudiestödet ska få fullt genomslag i förbättrade möjligheter till omställning och kompetensutveckling krävs ett utbildningsutbud som är anpassat till arbetsmarknadens behov och målgruppens efterfrågan. Ökad flexibilitet behövs i utbildningsutbudet med fler korta kurser och fler kurser på deltid. Då en majoritet av de sysselsatta idag har en eftergymnasial utbildning kommer mycket av utbildningsutbudet att behöva vara på såväl eftergymnasial nivå som högskolenivå. Det kräver att ett nytt kursutbud tas fram, men också att kurser som idag ligger sent i längre utbildningsprogram öppnas upp och görs tillgängliga till exempel för personer som har äldre utbildning inom området.

Utöver kortare kurser är det också viktigt att det finns utbildningsprogram som motsvarar den fulla tiden av upp till ett års heltidsstudier för att möjliggöra karriärbyten eller mer omfattande kompetensutveckling. Ett bra exempel är den försöksverksamhet med en ettårig kompletterande pedagogisk utbildning för blivande lärare som inleddes 2022. Denna försöksverksamhet bör fullföljas. Även på andra områden kan kurser motsvarande en eller två terminers heltidsstudier på avancerad nivå användas för att skapa nya vägar in i bristyrken eller för att tillföra spetskompetens.

I juni 2022 beslutade den dåvarande socialdemokratiska regeringen om ett uppdrag till universitet och högskolor att analysera sitt utbildningsutbud för yrkesverksamma med anledning av införandet av omställningsstudiestödet. Den analysen bör nu läggas till grund för uppdrag och resurser för att utveckla och anordna kurser och utbildningar som är anpassade till arbetsmarknadens behov och den efterfrågan från yrkesverksamma som omställningsstudiestödet frigör.

Nya vägar till högre utbildning

Det finns flera anledningar till att försöka skapa och tydliggöra nya vägar till och genom högre utbildning. Omställningsstudiestödet kommer göra att fler återvänder till högskolan eller börjar studera där för första gången, efter en lång tid i arbetslivet. Fler kommer att vilja tillgodoräkna sig tidigare utbildning. Behovet av validering och vägledning kommer därför att öka. Det finns också ett behov av att förbättra möjligheterna att röra sig mellan yrkeshögskolan och högskolan.

En möjlighet att få fler intresserade sökande till utbildningar inom vård och teknik är att skapa anpassade vägar för personer som redan har en gymnasial utbildning på dessa områden och som efter några år i arbetslivet vill studera vidare. Detta skulle också kunna bidra till att bredda rekryteringen till högre studier. Det behöver också ses över om och hur högskoleprovet kan användas för att bredda rekryteringen till högskolan.

Redan idag finns möjligheter till validering för både tillträde till högskolan och tillgodoräknande. Lärosätena har dock inga särskilda resurser avsatta för validering och dagens resurstilldelningssystem missgynnar tillgodoräknande. Regeringen bör därför överväga att ge lärosätena öronmärkta resurser för validering.

Utbildningsklyftan ska stängas. Även om möjligheterna att studera är goda i Sverige så är det fortfarande dubbelt så vanligt att studera vidare om ens föräldrar har högskoleutbildning. Människors bakgrund ska inte styra vilka som studerar på högskola och universitet. Snedrekryteringen utifrån klass, kön och geografi skall brytas. Arbetslivserfarenhet bör återigen ses som meriterande vid ansökan till högskolan.

Universitets- och högskolerådet fick av den socialdemokratiska regeringen i uppdrag att utveckla ett nationellt prov som möter grundläggande behörighet till högskolestudier och bedriva en försöksverksamhet 2022–2023. Ett första provtillfälle hölls den 9 oktober 2022. Socialdemokraterna anser att denna försöksverksamhet bör fortsätta. Om den faller väl ut bör behörighetsprovet permanentas.

Högre utbildning behöver finnas i varje län för att bredda rekryteringen till högre studier och säkerställa utvecklingskraft i hela landet. Satsningarna på högskoleutbildning via lärcentrum och korta kurser för yrkesverksamma behöver också fortsätta. Detta är avgörande både för den enskildes tillgång till utbildning och för att säkra näringslivets och välfärdens kompetensförsörjning även på mindre orter.

Forskningens frihet

Att forskare fritt kan välja forskningsämne och forskningsmetod samt fritt publicera forskningens resultat är grundläggande både för forskningens kvalitet och för en fungerande demokrati. Forskningspolitiken har ett ansvar för att rikta resurser till att lösa angelägna samhällsproblem och bidra till ett konkurrenskraftigt näringsliv, men den måste samtidigt ge goda förutsättningar för fritt kunskapsökande. Grundläggande är att politiker aldrig får styra forskningens resultat eller vilka metoder som ska användas eller utöva påtryckningar mot enskilda forskare.

Sverige ska såväl nationellt som internationellt värna forskningens frihet och främja öppen vetenskap. Att värna forskningens frihet är särskilt viktigt i en tid av fakta-resistens och hot och hat mot forskare. Auktoritära och illiberala strömningar har, där de fått makten, ofta fört en politik som minskat forskningens oberoende och till och med tvingat universitet att stänga eller flytta sin verksamhet. Den svenska regeringen bör markera tydligt mot sådana tendenser.

Det största hotet mot den akademiska friheten i Sverige idag är hot och hat mot forskare. Vi behöver både fri forskning och forskare som utan rädsla kan berätta om sina forskningsresultat för svenska folket. Påtryckningar, hot och hat mot forskare slår inte bara mot forskarna själva utan mot hela den kunskapsgrund som behövs för en fri debatt och kloka beslut. Politiska företrädare måste också tydligt visa att hot och hat mot forskare är oacceptabelt.

Öppen vetenskap ökar såväl tillgängligheten av forskningsresultat som transparensen i forskningen. För att möjliggöra detta behöver såväl formerna för publicering av vetenskapliga resultat som de akademiska meriteringssystemen förändras. Mycket av detta ligger på vetenskapssamhället självt men behöver understöd av staten och forskningsfinansiärerna nationellt och internationellt.

Ett sätt att stärka forskningens frihet är att forskare ges tryggare anställningar. Viss-tidsanställningarna behöver minska och jämställdheten förbättras. Förekomsten av staplingar av tidsbegränsade anställningar behöver ses över. Detta är även viktigt ur ett jämställdhets- och arbetsmiljöperspektiv. Nya karriärvägar mellan högskolan och det

omgivande samhället behöver öppnas upp för att höja kvaliteten i välfärden och andra kunskapsintensiva verksamheter, öka spridningen av forskningsresultat samt tillföra forskning och undervisning med nya impulser.

Forskningens finansiering

Socialdemokraterna vill fortsätta investera långsiktigt i forskningen och höja de statliga forskningsanslagen. Under mandatperioden har den socialdemokratiskt ledda regeringen genomfört en nivåhöjning av de statliga medlen till forskning med 3,75 mdkr under perioden 2021–2024. Forsknings- och innovationspropositionen innehöll satsningar på forskning inom klimat och miljö, hälsa och välfärd, digitalisering, kompetensförsörjning och arbetsliv samt ett demokratiskt och starkt samhälle. Det stärker Sverige i den internationella konkurrensen.

En särskild satsning på forskningsinfrastruktur som kan användas såväl av forskningen som av industrin bör övervägas. Det behövs en översyn av den statliga forskningsfinansieringen för att säkerställa att myndighetsorganisationen effektivt stödjer forskning och innovation av högsta kvalitet, är anpassad till samhällsutvecklingen och främjar nationella och globala samarbeten samt tillgång till forskningsinfrastruktur. Den socialdemokratiska regeringen tillsatte i juni 2022 en statlig utredning med uppgift att göra just en sådan översyn.

Behov av särskilda forskningssatsningar

Rymdsatsning för säkerhet och klimat

Sveriges geografiska läge, tekniska och vetenskapliga kunnande och redan existerande infrastruktur ger oss en unik möjlighet att tillhöra de ledande länderna på rymdområdet, samtidigt som rymden blir allt viktigare ekonomiskt, säkerhetspolitiskt och för klimatarbetet. För att detta ska bli verklighet behöver en ny rymdlag antas, ett arbete som inleddes under den socialdemokratiskt ledda regeringen. Regeringen bör skyndsamt lämna ett sådant förslag till riksdagen. Samtidigt finns det ett stort behov av att stärka resurserna för rymdforskning och av att ett nationellt satellitprogram etableras.

Polarforskning för klimat och säkerhet

Polarforskningen är viktig för att öka kunskaperna om klimatförändringarna och de säkerhetspolitiskt viktiga polartrakterna. Ett polarforskningsfartyg är en viktig resurs för Sverige och för vår attraktivitet som samarbetspartner. Ett nytt polarforskningsfartyg skulle befästa Sveriges ställning som ett ledande land inom polarforskningen.

Satsning på cybersäkerhet

De senaste åren har visat hur viktigt det är att skydda samhällskritiska system och förhindra intrång och störningar hos såväl offentliga som privata aktörer. Ett sätt att

stärka Sveriges förmåga på detta område vore att etablera ett särskilt forsknings- och utbildningsprogram för cybersäkerhet med syftet att säkra kompetens- och kunskapsförsörjningen på området.

Moderniserad insamling av text, ljud och bild

Det nuvarande regelverket för pliktexemplar är föråldrat och avspeglar varken dagens publiceringslandskap eller de tekniska möjligheter som finns att samla in och tillhandahålla text, ljud och bild. Frågan har utretts i SOU 2021:32 och regeringen bör skyndsamt gå vidare och lämna förslag till en ny modern lag om pliktmaterial som ska säkra insamling och tillgång till såväl tryckt som digitalt material.

Åsa Westlund (S)

Linus Sköld (S)

Caroline Helmersson Olsson (S)

Mats Wiking (S)

Aylin Fazelian (S)

Rose-Marie Carlsson (S)

Niklas Sigvardsson (S)